

УДК 811.161.2-055.2:81'42-028.42(092)

Олена Семенов

Сумський державний педагогічний університет імені А. С.Макаренка

ORCID ID 0000-0002-8697-8602

DOI 10.24139/2312-5993/2024.04/124-139

**ПОСТАТЬ МОВОЗНАВИЦІ В ОБ'ЄКТИВІ
НАУКОВО-АКАДЕМІЧНОГО ДИСКУРСУ**

У статті представлено рефлексії щодо світоглядних та лінгвальних характеристик знакової постаті колективного портрета кафедри української мови і літератури Сумського державного педагогічного університету імені А. С.Макаренка 70-х років ХХ – першого десятиліття ХХІ століття, кандидата філологічних наук, доцента Наталії Павлівни Дейниченко в інституційному, зокрема науково-академічному дискурсі.

Наукова та викладацька діяльність мовознавиці, яка 42 роки (1973 - 2015) працювала на кафедрі української мови, підпорядковані розвитку української діалектології, лінгвокраєзнавства, формуванню мовної стійкості, мовного чуття і смаку студентської та учнівської молоді, розвитку мовної культури вчительства Сумщини.

Джерельною базою слугують тексти різних жанрів науково-академічного дискурсу мовознавчого (діалектологічного, культуромовного), мовно-методичного спрямування, репрезентовані в писемній (наукові та науково-популярні статті, тези, автореферат дисертації, методичні вказівки, посібники) та усній формах (наукове спілкування з дослідниками української діалектології, лекції для студентів, виступи в Сумському територіальному відділенні МАН України, Сумському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти, у Всеукраїнському товаристві «Просвіта» імені Тараса Шевченка), досліджені з урахуванням загальнонаукових та конкретно-наукових методів: аналізу наукових джерел, описового, узагальнення, систематизації; біографічного методу, методу портретування.

Конкретизовано риси науково-академічного дискурсу як інституційного типу спілкування, функційної бази мовної особистості, основу якого складає як науковолінгвістична, так і викладацька, просвітницька діяльність мовознавиці.

Наголошується на багатовимірності особистості з тонким відчуттям, розумінням Українського Слова, його витоків, виховного впливу на особистість молоді і майстерним володінням усім комплексом мовнокомунікативних, морально-етичних норм дослідження. Акцентована увага на становленні дослідниці, її професійному розвитку та рисах мовної особистості: гідність, професіоналізм, працелюбність, різнобічна освіченість, скромність, філософський оптимізм, тактовність, почуття гумору, відданість справі, готовність прийти на допомогу, що відповідає місії українськоцентричної кафедри педагогічного закладу вищої освіти, який наближається до свого сторічного ювілею.

Ключові слова: лінгвоперсонологія, мовна особистість, українськоцентричність, мовознавиця, науково-академічний дискурс, Дейниченко Наталія Павлівна, наукова діяльність, викладацька діяльність, українська діалектологія, методика викладання, культуромовна особистість.

Постановка проблеми. Сумський державний педагогічний університет імені А. С Макаренка наближається до свого 100-річчя. «На всі виклики воєнного часу колектив відповідає мужньо й гідно, макаренківська родина патріотично налаштована і має чітку громадянську позицію», – наголошується у звіті ректора університету Ю. Лянного про роботу колективу за 2023 р. (Звіт ректора, 2023).

94 роки виповнюється й кафедрі, що здійснює в університеті підготовку вчителів української мови і літератури як культуромовних особистостей. Упродовж десятиліть колектив кафедри розвиває глибокі філологічні та лінгводидактичні традиції своїх наставників, знаних науковців і педагогів. Наразі вкрай важливе осмислення багаторічних пошуків та наукових, навчально-методичних досягнень українців.

3-поміж знакових постатей колективного портрета кафедри 70-х років ХХ – перших десятиліть ХХІ століття чільне місце належить кандидату філологічних наук, доценту Наталії Павлівні Дейниченко. Закінчивши в 1971 році Сумський державний педагогічний університет імені А. С Макаренка, Наталія Павлівна 42 роки (1973 - 2015) працювала на кафедрі української мови. Наукові рефлексії і викладацька діяльність Н. Дейниченко підпорядковані формуванню мовної стійкості, мовного чуття студентської та учнівської молоді, розвитку мовної культури в учительства Сумщини.

Коло наукових інтересів дослідниці з тонким відчуттям Українського Слова окреслене питаннями української діалектології, історії української мови, культури мовлення. Фаховий авторитет Н. Дейниченко здобула й у галузі методики навчання української мови як авторка статей і методичних посібників, лекторка в Сумському територіальному відділенні МАН України, в Сумському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти, у Всеукраїнському товаристві «Просвіта» імені Тараса Шевченка. Мовознавиця успішно поєднувала наукову діяльність із громадською та просвітницькою роботою, популяризуючи україноцентричні традиції Сумщини.

Відданість Н. Дейниченко робочій альма-матер викликає глибоку повагу, професійний інтерес, а хвилююча підготовка до сторічного ювілею педагогічного університету та прагнення кафедри зберегти тяглість традицій любові до рідної мови спонукає дослідити постать мовознавиці в науково-академічному дискурсі.

Аналіз актуальних досліджень. Проведене дослідження є можливим через цілісне сприймання світоглядних та лінгвальних

характеристик мовної особистості, тому підґрунтям слугують дослідження з лінгвоперсонології та науково-академічного дискурсу. Першу групу становлять праці з лінгвоперсонології, в яких розкрито антропологічний підхід у лінгвістиці (А. Загнітко), питання ідіостилю (Л. Мацько, П. Селігей), дискурсивні характеристики елітарної мовної особистості, мовленнєвої поведінки особистості в різних сферах професійної діяльності, зокрема наукової, педагогічної (А. Загнітко, Т. Космеда, А. Романченко та ін.), специфіки мовлення видатних особистостей (В. Борисов, О. Маленко, В. Папіш).

Другу групу досліджень, які враховуємо в роботі, складають публікації про цінності дискурсу як специфічної сфери комунікації: інституційного (Ф. Бацевич), наукового (О. Гніздечко, І. Ливицька, А. Романченко), академічного дискурсу (С. Шепітько, В. Шилюк). У дослідженні враховано наукові та науково-популярні студії про історію становлення філологічних кафедр в університетах України **крізь призму часу та особистостей** (Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка), публікації дослідників про персоналії викладачів кафедри української мови і літератури Сумського педагогічного університету А. Гризуна (О. Рудь), В. Будянського (Д. Будянський), С. Дорошенка (О. Семенов), Н. Дейниченко (Р. Голубченко), попередні публікації авторки з історії кафедри (Семенов, Дейниченко, 2014).

Мета статті полягає в науковому осмисленні й описові світоглядних і лінгвальних характеристик мовної особистості Н. Дейниченко, чия лінгвокомунікативна діяльність представлена в контекстах науково-академічного дискурсу.

У роботі використані загальнонаукові та конкретно-наукові **методи**: аналіз наукових джерел, описовий – для загальної характеристики особливостей науково-академічного дискурсу, узагальнення, систематизації; біографічний метод – для уточнення фактів життєпису і творчих досягнень, методу портретування – для висвітлення світоглядних і лінгвальних характеристик мовної особистості Н. Дейниченко.

Виклад основного матеріалу. У наукових джерелах використовують поняття і науковий, й академічний дискурси і як окремі, і як тотожні поняття. Сферою спілкування наукового дискурсу є наука. С.Шепітько ототожнює означені поняття і зауважує, що «науковий (академічний) дискурс – це вербалізований в тексті тип дискурсивної діяльності за сферою комунікації, мовленнєва взаємодія

представників відповідної соціальної групи/інституту з метою реалізації статуснорольових можливостей у заданих цим соціальним інститутом межах» (Шепітько, 2014, с. 70). Ключові концепти наукового дискурсу – істина, знання, дослідження (Шепітько, 2014, с. 70), до його жанрів відносять монографії, дисертації, статті, матеріали наукових конференцій, а учасниками наукового дискурсу називають дослідників-представників певної наукової спільноти.

Дослідники означають академічний дискурс й окремо, наголошуючи на «інституційній професійній педагогічно-освітній сфері», «певному соціокультурному типу мовленнєвої взаємодії, за якої відбувається інтерактивність, живе спілкування лектора, викладача, студента в межах закладу вищої освіти (Шилюк, 2014, с. 277); серед академічних жанрів називають лекції, практичне заняття, консультації та ін.

Ураховуючи професійну діяльність Н.Дейниченко, в дослідженні оперуємо поняттям «науково-академічний дискурс», який характеризуємо як тип мовленнєвої взаємодії, що об'єднує спілкування і в науковій, і в навчальній сферах з метою вираження, передачі наукових та професійних знань у системі вищої освіти» (Шепітько, 2014, с.78). Джерельною базою слугують тексти різних жанрів українського науково-академічного дискурсу викладачки-дослідниці мовознавчого (діалектологічного, культомовного), мовно-методичного спрямування, репрезентовані в писемній формах (наукові та науково-популярні статті, тези, автореферат дисертації, методичні вказівки, посібники) та усній (наукове спілкування з дослідниками української діалектології, лекції для студентів, виступи перед учнями в Сумському територіальному відділенні МАН України, вчителями Сумському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти, Всеукраїнському товаристві «Просвіта» імені Тараса Шевченка), спогади студентів, колег про лекції педагога, безпосереднє спілкування з Н. Дейниченко у 2007-2024 рр.

Для характеристики поняття «мовна особистість» важлива теза І. Огієнка: «мовець, який розширює функції мови, творить україномовне середовище в усіх сферах суспільного життя, відроджує культуру, традиції народу, подає зразки висококультурного інтелектуального спілкування літературною мовою» (Огієнко, 1994, с. 57). «Мовна особистість твориться в конкретному середовищі, а наукове його дослідження проєктується у багаторівневому вимірі (Мацько, Кравець, 2007, с. 34; Папіш), «це сукупність усіх мовних

здібностей і реалізації особистості, де мовна особистість має два основні концептуальні виміри – однопersoнологійний і поліpersoнологійний. Перший репрезентує окрему мовну індивідуальність в усьому обширі її виявів – часовому, просторовому, еволюційному, культурно-естетичному, соціумному, лінгвокультурологічному» (Загнітко, 2017, с. 4).

Особистість українського вченого, а особливо педагога-філолога має насамперед відзначатися українською елітарністю, - доводить Л. Мацько (Мацько, 2009, с. 56). Українською елітарністю відзначалася родина Бадьорних. Родом Наталія Дейниченко (Бадьорна) із Лебедин: тут працювали співак Борис Гмиря, історик Михайло Гурин, поет, критик і літературознавець Михайло Клоков (псевдонім Доленго).

Батько був одинадцятю дитиною в родині Бадьорних на Черкащині і знав ціну не тільки шматка хліба, а й слова. За освітою – вчитель, викладач української мови та методики її викладання в Лебединському педагогічному училищі – Павло Васильович прищепив доньці любов до книги, до роботи зі словом і словником.

У родині цінували українську класику, а в домашній бібліотеці гідне місце посідали твори письменників, які прожили певний період на Лебединщині. Неодноразово перечитували трилогію Кості Гордієнка «Чужу ниву жала» (1939-1940), «Дівчина під яблунею» (1954), «Буймир» (1968), за яку письменник був удостоєний Державної премії УРСР імені Т. Г. Шевченка. У долях героїв немовби сходились усі історичні шляхи !звеличеної та виболілої правди! України.

На становлення майбутньої мовознавиці значною мірою вплинули різні енциклопедії, які шанувались у родині й увиразнювали ґрунтовну роботу над шкільними творами учениці Н. Бадьорної в Лебединській школі № 1. Шанобливі традиції збирати і читати енциклопедії Наталя Павлівна зберегла й у своїй сім'ї, де є дитяча, військова, медична енциклопедії, «Український радянський енциклопедичний словник», «Енциклопедія українознавства», а також «Словник чужослів» Павла Штепи (його син мовознавиці у 1991 році привіз з Торонто).

Успішному становленню майбутньої науковиці й педагога сприяло навчання в Лебединському педагогічному училищі (1965-1967 рр.). Книги та статті видатного педагога В. Сухомлинського, котрий в умовах жорстокого авторитаризму 60 рр. ХХ ст. створював цілісну систему гуманістичного виховання особистості, мотивували вибір Н. Бадьорної обрати посаду вчительки і навчати грамоті молодших школярів у

Староруднянській початковій школі Поліського району Київської області (1967–1968 рр.). Вона невтомно продовжувала розвиватись у філології та методиці викладання, то ж невдовзі в 1967 р. вступила на спеціальність «українська мова і література» до Сумського педагогічного інституту імені А. С. Макаренка.

Мовно-літературні кафедри, куратори груп заохочували прагнення майбутніх учителів набувати вмінь майстерно володіти словом, розкривати його внутрішній зміст, емоційну силу та красу. У студентських аудиторіях, згадує Н. Дейниченко, тривали дискусії з культури мови, про художні твори «розстріляного відродження», письменників діаспори, «шістдесятників» І. Дзюби, І. Драча, Л. Костенко, Є. Сверстюка, І. Світличного, В. Стуса, а в студентському гуртожитку часто лунали пісні В. Івасюка.

Викладачі Пилип Трохимович Гаврилов, Ніна Борисівна Ганжа, Олександр Семенович Скорик, Юрій Петрович Ступак на власному досвіді та прикладі, природньою самоповагою, вмiлим уведенням до наукової проблематики спонукали до системної роботи зі словом, текстом, до самовдосконалення. З глибокою вдячністю Наталія Павлівна згадує ст. викладача Віру Олександрівну Квашу. Курс сучасної української літературної мови, який вивчали за підручниками Б. Кулика (1961) та заг. ред. акад. І. Білодіда (розділи «Вступ. Фонетика», «Морфологія» (1969), педагог увиразнювала численними прикладами з художньої літератури і повсякденного життя (сьогодні це елемент компетентнісних завдань).

Запам'ятались і заняття з української діалектології, які викладач Лідія Панасівна Бова ілюструвала уривками давніх пам'яток, цитатами з книг Ф. Медведєва («Нариси з української історичної граматики», 1964), С. Бевзенка («Історична морфологія української мови», 1961), а також діалектологічними спостереженнями, які проводила на Сумщині.

Доцент кафедри О. Скорик пропонував лекції-діалоги за книгами лінгводидактиків С. Чавдарова і В. Масальського (1962), методистів Т. Бугайко і Ф. Бугайка, психологів Г. Костюка та І. Синиці про психологію писемної мови учнів п'ятих – восьмих класів, що сприяло залюбленості в методику і після закінчення інституту в 1971 р. кілька років учителювати в Сумській восьмирічній школі № 17. Виховувала чуття слова, мовний смак, опікувалася питаннями мовної екології, вивчала соціомовну ситуацію в області, регіоні, в Україні.

У 1973 році талановиту молоду вчительку запросили викладати на кафедру української мови. Подальша 42-річна науково-педагогічна діяльність уже була пов'язана із Сумським державним педагогічним університетом імені А. С. Макаренка (лаборант – асистент – старший викладач – доцент), з діалектологією, історією української мови й методикою навчання української мови. Потужно підтримували старші колеги, виховували наукову відповідальність, увагу до найменших дрібниць, наукову об'єктивну критику. І повагу до рідного краю, до української діалектології.

Згодом, у 2017 р., з нагоди 25-річчя створення Інституту української мови НАН України директор Інституту української мови НАН України П. Гриценко напише: українські діалектологи 20 – 30-х рр. були репресовані, на поч. 70-х ХХ ст. переслідування знову зачепили діалектологів. І все ж українські мовознавці спромоглися створити фундаментальний «Атлас української мови» (1984–2001). Масове польове дослідження діалектного простору (унікальний матеріал, записаний в експедиціях із 2459 населених пунктів), стало можливим завдяки тісній співпраці науковців Академії наук України та кафедр української мови університетів та педагогічних інститутів (Гриценко, 2017).

Долучилася до співпраці академічних та університетських мовознавців і Наталія Дейниченко. У 1973-1974 рр. викладач кафедри Лідія Панасівна Бова загітувала молоду колегу досліджувати діалекти в 7 населених пунктах Сумської області. Збір матеріалу посилив курс української діалектології, який читала студентам з урахуванням посібників та збірників вправ С. Бевзенка, хрестоматії «Говори української мови Збірник текстів» (К., 1977), використовувала і перші власні публікації («Методичні вказівки і матеріали для діалектологічної практики», 1979).

Поступово, згадує Н. Дейниченко, приходило усвідомлення більш ретельно досліджувати східнополіський говір, оскільки «народна мова є одним із факторів, що відіграє важливу роль у становленні мовної особистості та її мовної поведінки»; (Дейниченко, 1988, с. 20); «Східне Полісся зазнає відчутного впливу різноманітних чинників, є результатом довгої історії» (Дейниченко, 1984, с. 7). Ці чинники й спонукали обрати тему кандидатської дисертації «Зоологічна лексика в східнополіському говорі української мови», яку виконувала в 1980-1984 рр., навчаючись у заочній аспірантурі Київського державного педагогічного інституту імені М. Горького.

Науковий керівник дисертації, доктор філологічних наук М.Пилинський у той період виконував обов'язки заступника головного редактора журналу «Мовознавство» (1967-1987), відповідального редактора збірника «Культура слова» (1977-1988) і щедро ділився своїми міркуваннями, спостереженнями, мотивував тонко відчувати і розуміти Українське Слово, як виховував культуру поваги до діалектного слова, підтримував наукову свободу.

Н. Дейниченко пощастило кілька статей (Летіти соколом, співати соловейком, 1982; Як народ утворює терміни, 1984) опублікувати в науково-популярному збірнику «Культура слова»; і дотепер – «це особливе академічне видання, адже його сторінки для багатьох дослідників стали майданчиком для апробації багатьох плідних ідей, платформою зростання, стежиною до наукових вершин» (Бибик, 2017, с. 32).

Оригінальні назви статей, згадує Наталія Павлівна, порадив М. Пилинський: мета – зацікавити широко коло читачів зоологічною лексикою, її значенням, походженням. Приміром, назва «Летіти соколом, співати соловейком» спонукає більш детально прочитати «насичену яскравими поетичними картинками та фольклорними образами літературну пам'ятку «Слово о полку Ігоревім»: князь Ігор з полону летів соколом, а солов'ї співом світанок сповіщали» (Дейниченко, 1982, с. 20).

Важливе місце у формуванні культури наукової праці, морально-етичних норм дослідження Наталія Дейниченко надавала участі в авторитетних мовознавчих конференціях. Особливо пам'ятною стала XV Республіканська діалектологічна нарада в Житомирі у 1983 р., адже вперше представляла напрацьований матеріал і доволі переконливо, «мовою перевірених фактів та наукових аргументів» (Дейниченко, 1999, с. 359), відповідала на запитання таких філологічних світил, як професор М. Никончук.

До речі, пояснювати складне просто і ясно – прикметна ознака наукового стилю мовознавиці. У статті «Зовнішні ізоглоси зоологічної лексики східнополіського говору» читаємо: Розглянемо групу найменувань етнонімів «за вподобаннями». Сюди входять ентоніми жётник, жётн'івка (комаха – шкідник зерна, в т. ч. й жита), мукойёд (жук може заводитися в муці), суслик (зоол. суслик 'ховрах, невелика тварина з роду гризунів, що завдає великої шкоди посівам') (Дейниченко, 1999, с. 358; Дейниченко, 2000, с. 31). Для дослідниці властивим є глибоке проникнення в тканину наукового тексту: не залишається сумнівних місць у паспортизації слова, в

цитатах, датах, прізвищах, і рукопис дисертації стає більш самодостатнім і повноцінним.

Захист кандидатської дисертації відбувся 24 травня 1985 р. Укладений дослідницею Атлас «Зоологічна лексика в східнополіському говорі української мови» охоплює 68 лексичних карт, 1 семантичну карту, 13 карт ізоглос, 6 карт, які виділяють у Східному Поліссі 6 діалектних груп, доповнює й деталізує чинну класифікацію говорів української мови (Дейниченко; 1997; 2009). У науковий обіг уведено новий лексичний матеріал, який і натеper використовують у діалектологічних дослідженнях, регіональних словниках та майбутньому атласу українських діалектів.

Вивчення говіркових особливостей Сумщини дозволило в подальшому більш глибоко досліджувати питання культури української мови, історії української мови, а також здійснювати пошук нових методів і прийомів навчання української мови в школі в умовах діалектного чи російськомовного оточення; читати курс української діалектології у взаємозв'язках з живим українським мовленням.

Здійснюючи підготовку статей і готуючись до занять, керуючи діалектологічною практикою і в 90-роки ХХ ст., і на початку ХХІ ст., Наталя Павлівна враховувала поради видатного діалектолога Й.Дзендзелівського про те, що «кожне мовне явище, кожне слово не виникає без потреби чи причини. ...Пізнання історії лише одного слова, тобто з'ясування часу його появи, походження, як утворено, розвиток значення, території поширення, фонетичного та ін. варіювання в часі і просторі, спроможності служити базою для утворення нових слів та фразеологічних зворотів і, нарешті, коли і з яких обставин це слово стало звужувати своє вживання, почало архаїзуватися і що врешті-решт спричинило його вихід з ужитку, відкриє нову, досі невідому сторінку нашої загальної історії» (Дзендзелівський, 2012).

Дослідницю захоплює етимологія слів, історичні витоки кожного записаного в селах Сумщини слова, тому кожне заняття у курсу «Українська діалектологія» супроводжувалось подорожами етимологічними словниками, «Словарем української мови» за редакцією Б. Д. Грінченка (Дейниченко, 1988). Так і «приходили» у світ наукові статті з лінгвогеографії та культури української мови «Народні арнітоніми Східного Полісся», «Власні назви в географічній термінології», «Поезія Т.Г.Шевченка як ілюстративний матеріал при вивченні лінгвістичних дисциплін» (Дейниченко, 1989), «Антонімія в

творах Євгена Маланюка», «Павло Штепа як українець і як лексикограф», про відомого українського бандуриста, композитора, педагога, одного із найяскравіших представників кобзарства Сумщини Миколу Мошика (Дейниченко, 1994). Її розвідки і наразі використовуються викладачами кафедри з метою розвитку культуромовної особистості майбутніх учителів.

Міркування про предмет дослідження авторки захоплюють влучною інтерпретацією, глибоким проникненням у сутність аналізованих явищ. Свої наукові, мовно-методичні праці доцент Н. Дейниченко пише на основі спостережень над діалектним словом, текстом, за навчальним процесом, за мовленням учителів області.

Зачною підтримкою занять з методики тривалий час слугував і посібник «Методика викладання української мови в середній школі» за редакцією І. Олійника, 1979 р. (Іваненко, Олійник, Рожило, Скорик, 1979). Співавтором посібника був завідувач кафедри української мови педагогічного інституту, доцент Олександр Скорик. Навчальна книга охоплює стислий історичний екскурс з методики навчання мови, цінний матеріал про типи уроків, їх структуру, особливості вивчення основних розділів шкільного курсу української мови, запитання і завдання для самоконтролю та самостійної роботи наприкінці кожної теми.

Фундаментальна робота О. Скорика спонукала мовознавицю активізувати профорієнтаційну роботу на посаді викладача лінгвістичної секції Сумського територіального відділення МАН України, яку виконували з 80-х років ХХ ст. Це «особливий світ осягнення лінгвістичної науки та формування культуромовної особистості». Зацікавити має науковий наставник, котрому властивий «мовленнєвий магнетизм», адже обдаровані школярі, – доводить Н. Дейниченко, – це особлива категорія, яка вимагає такого планування роботи, що спрямоване не просто на розвиток мислення, а на формування навичок мислення високого рівня, процес навчання для таких учнів повинен бути не стільки інформативним, скільки розвивальним (Семенов, 2015).

Тому в змісті навчання пропонувала теми «Науки про мови», «Функції мови», «Українська мова в світі», «Мовна політика в Україні», «Історичні зміни в житті слів», що відповідають сучасним напрямкам розвитку мовознавчої науки, а заняття проводила в кабінеті української мови педуніверситету, головним надбанням якого є понад ста словників. Активізації мисленнєвої діяльності слухачів, як показували бесіди з школярами, сприяли опорні дієслова в завданнях: щоб відтворювати

знання або впізнавати відому інформацію, у вправах використовували дієслова: *визначити, відтворити, ідентифікувати, перерахувати; впізнати, повторити, показати, встановити; щоб виявити розуміння та інтерпретацію мовного матеріалу – класифікувати, порівняти, продемонструвати, перефразувати, підсумувати, розпізнати, розмістити, перевірити; використовувати набуті знання – проілюструвати, модифікувати, застосувати, встановити співвідношення, оперувати; щоб уміння перетворилися в навички – проаналізувати, протиставити, диференціювати, виділити категорії, вивести формулу, зробити умовивід), синтез (скомпонувати, сконструювати, схематизувати, винайти, розвинути, обговорити, висунути гіпотезу) та оцінювання (дати оцінку, оцінити, довести, визначити цінність, передбачити, відстояти думку) матеріалу (Дейниченко, 1988).*

Наталя Дейниченко системно реалізувала інновації у змісті, методах і технологіях викладання, понад двадцять років проводила заняття з мовної культури для вчителів у Сумському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти, для широкого кола зацікавлених колег – у Всеукраїнському товаристві «Просвіта» імені Тараса Шевченка. Дієво співпрацювала з учителями міста Суми та регіону як популяризатор соціальних українознавчих проєктів, голова журі обласної олімпіади з української мови і літератури, конкурсу дослідницьких робіт слухачів Сумського територіального МАН України, авторка посібників, збірників диктантів для студентів, абітурієнтів та школярів.

Досвід роботи майстрів педагогічної справи – вчителів української мови та літератури, випускників Сумського педагогічного університету (Лідія Оранська, Раїса Бондар, Катерина Будяк), їх прагнення прищепити у дітей любов до книги, зацікавлення пізнавати рідний край у слові дослідниця популяризувала в газетах «Сумщина», «Вперед» (Дейниченко, 1987; 1996).

Світоглядне сприйняття Н. Дейниченко пронизане життєрадісністю, бадьорістю, оптимістичним і життєстверджуючим гумором, що увиразнювало актуальні проєкти кафедри. Успіх навчального посібника «Від звуку до тексту: Аналіз мовних одиниць різних рівнів», підготовленого потужною командою кафедри української мови (керівник проєкту – доц. А. Силка), що перевидався кілька разів поспіль на початку XXI століття, значною мірою посилювали і розділи доцента Н. Дейниченко. Упадає в око коректність відповідей

на дискусійні питання. Наприклад, згадує дослідниця, у зразках аналізу якісних прикметників *тужливий*, *дивен* ступінь порівняння визначено як «нульовий» і пояснює, що використано тричленну градацію ступенювання прикметників (нульовий, вищий, найвищий), однак попередньо наводить й інші відомі трактування граматичного статусу категорії ступенів порівняння прикметників: визнання лише двох грамем, що вказують на інтенсивність ознаки (М. Я. Плющ), або чотирьох (В. О. Горпинич).

Виразною особливістю науково-академічного дискурсу є відхід від сухого академізму. Доволі часто це неквапна розповідь, де все так природньо й органічно, продумані та виважені й водночас глибокі й інформативні розмірковування, запрошення до діалогу. За цим убачаємо тривалий серйозний пошук, наукову спостережливість, загострену увагу до найдрібніших деталей науково-навчального мовного матеріалу.

Та й у ставленні до життя Наталія Павлівна – завжди оптимістично налаштована, часто саме гумор допомагає у складних життєвих ситуаціях. Протягом десяти років збирала гуморески, анекдоти і у 2018 році зробила свій внесок у розвитку української гумористики – опублікувала цілу книгу, яка тепло сприймається в широкому колі шанувальників. Наскрізні риси науково-академічного дискурсу – філософський оптимізм, тактовність, готовність прийти на допомогу, що відповідає місії українськоцентричної кафедри.

Висновки. Отже, з урахуванням досліджень з лінгвоперсонології та науково-академічного дискурсу, на основі аналізу наукових джерел, узагальнення, систематизації; біографічного методу, методу портретування тексти різних жанрів українського науково-академічного дискурсу викладачки-дослідниці мовознавчого (діалектологічного, культомовного), мовно-методичного спрямування, репрезентованих у писемній (наукові та науково-популярні статті, тези, автореферат дисертації, методичні вказівки, посібники) та усній (наукове спілкування з дослідниками української діалектології, лекції для студентів, виступи перед учнями в Сумському територіальному відділенні МАН України, вчителями Сумському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти, Всеукраїнському товаристві «Просвіта» імені Тараса Шевченка) висвітлено світоглядні та лінгвальні характеристики мовної особистості Н.Дейниченко.

Риси науково-академічного дискурсу конкретизовано як інституційний тип спілкування, функційну базу мовної особистості,

основу якого складає як науковолінгвістична, так і викладацька, просвітницька діяльність мовознавиці.

Проведений аналіз наукових праць української діалектології, історії української мови, культури мовлення, методики навчання української мови та безпосереднє спілкування засвідчує багатовимірність особистості з тонким відчуттям, розумінням Українського Слова, його витоків, виховного впливу на особистість молоді і майстерним володінням всім комплексом мовнокомунікативних, морально-етичних норм дослідження.

Науковий портрет Н. Дейниченко представлено як синтез портрета дослідниці, викладачки, просвітниці, фахову комунікацію якої пронизують українськоцентричність, гідність, працелюбність, різнобічна освіченість, скромність, філософський оптимізм, почуття гумору, тактовність, професіоналізм, відданість справі, готовність прийти на допомогу, що відповідає місії українськоцентричної кафедри педагогічного закладу вищої освіти, який наближається до свого сторічного ювілею.

ЛІТЕРАТУРА

- Бибык, С. П. (2017). Явила себе і в «Культурі слова»: від 35 до 85 випуску (сторінками публікацій головного редактора – професора С. Я. Єрмоленко). *Культура слова*, 30-43. (Bibyuk, S. P. (2017) Also appeared in "Word Culture": from issues 35 to 85 (pages of the publications of the editor-in-chief - professor S. Ya. Yermolenko). *Word culture*, 30-43).
- Гриценко, П. Ю. (2017). Динаміка діалектного континууму: гносеологічні параметри (вступні зауваги). Діалекти в синхронії і діахронії. *Трансформація діалектного континууму і проблеми лінгвоекології*. Київ, сс.7–14. (Hrytsenko, P. Yu. (2017). Dynamics of the dialect continuum: epistemological parameters (introductory remarks). *Dialects in synchrony and diachrony. Transformation of the dialect continuum and problems of linguistic ecology*. Kyiv, pp. 7–14).
- Гриценко, П. Ю. (2017). Парадигма обов'язку з перспективи часу (з нагоди 25-річчя створення Інституту української мови НАН України). *Українська мова*, 1, 3–17. Режим доступу: https://iul-nasu.org.ua/pdf/ukrmoва/1_17/3.pdf (Hrytsenko, P. Yu. (2017). The paradigm of duty from the perspective of time (on the occasion of the 25th anniversary of the Institute of the Ukrainian Language of the National Academy of Sciences of Ukraine). *Ukrainian language*, 1, 3–17).
- Дзендзелівський, Й. О. (2012). *Мова є найбагатшим джерелом історії народу*. Режим доступу: <https://i.zakarpattya.net.ua/Blogs/102115-losyp-Dzendzelivskiyi-%E2%80%9CMova-ie-naibahatshym-dzherelom-istorii-narodu> (Dzendzelivskiyi, J. O. (2012) *Language is the richest source of people's history*. URL: <https://i.zakarpattya.net.ua/Blogs/102115-losyp-Dzendzelivskiyi-%E2%80%9CMova-ie-naibahatshym-dzherelom-istorii-narodu>)
- Дейниченко, Н. П. (1997). Ареальне членування східнополіського говору. *Український діалектологічний збірник*. Кн.3. К.: Наук. Думка, сс. 172-176. (Deynychenko, N. P. (1997) Areal division of the Eastern Polish dialect. *Ukrainian dialectological collection*. Book 3. K.: Science. Opinion, pp. 172-176).

- Дейниченко, Н. П. (1988). Використання «Словаря української мови» за редакцією Б. Д. Грінченка в курсі «Українська діалектологія». *Вивчення творчості Б. Д. Грінченка в школі і ВУЗі: методичні рекомендації*. Суми, сс. 20-23. (Deynychenko, N. P. (1988). Using the "Dictionary of the Ukrainian Language" edited by B. D. Grinchenko in the course "Ukrainian Dialectology". *Studying the works of B. D. Grinchenko at school and university: methodical recommendations*. Sumy, pp. 20-23).
- Дейниченко, Н. П. (1996). Є у сиріт гарна мати. *Сумщина, 15, 3*. (Deynychenko, N. P. (1996). Orphans have a beautiful mother. *Sumyshchyna, 15, 3*).
- Дейниченко, Н. П. (1999). Зовнішні ізоглоси східнополіського говору. *Волинь – Житомирщина: історико-філологічний збірник з регіональних проблем*. Житомир, сс. 358-363. (Deynychenko, N. P. (1999). External isoglosses of the Eastern-Polish dialect. *Volyn-Zhytomyr: historical and philological collection of regional problems*. Zhytomyr, pp. 358-363).
- Дейниченко, Н. П. (1982). Летіти соколом, співати соловейком. *Культура слова, 23, 20-23*. (Deynychenko, N. P. (1982). Fly like a falcon, sing like a nightingale. *Word culture, 23, 20-23*).
- Дейниченко, Н. П. (2000). Мотиви номінації зоологічної лексики східнополіського говору. *Філологічні науки, 31-42*. (Deynychenko, N. P. (2000). Motives for the nomination of the zoological vocabulary of the Eastern Polish dialect. *Philological sciences, pp. 31-42*).
- Дейниченко, Н. П. (1987). Найвища нагорода (з досвіду роботи вчительки української мови та літератури Л. І. Оранської). *Вперед, 56, 3*. (Deynychenko, N. P. (1987). The highest award (from the work experience of L. I. Oranska, a teacher of Ukrainian language and literature). *Forward, 56, 3*).
- Дейниченко, Н. П. (1984). Питання вивчення зоологічної лексики рідного краю в курсі «Українська діалектологія». Суми. (Deynychenko, N. P. (1984). *The question of studying the zoological vocabulary of the native land in the course "Ukrainian dialectology"*. Sumy).
- Дейниченко, Н. П. (1989). Поезія Т. Г. Шевченка як ілюстративний матеріал при вивченні лінгвістичних дисциплін. *Вивчення життя і творчості Т. Г. Шевченка в школі і ВУЗі: методичні рекомендації*. Суми, сс. 23-27. (Deynychenko, N. P. (1989). Poetry of T. G. Shevchenko as an illustrative material in the study of linguistic disciplines. *Studying the life and work of T. G. Shevchenko at school and university: methodical recommendations*. Sumy, pp. 23-27).
- Дейниченко, Н. П. (1988). Регіональні особливості зоологічної лексики східнополіського говору. *Актуальні проблеми історичної лексикології, лексикографії східно-слов'янських мов: тези доповідей*. Дніпропетровськ, сс. 20-23. (Deynychenko, N. P. (1988). Regional peculiarities of the zoological vocabulary of the Eastern Polish dialect. *Actual problems of historical lexicology, lexicography of East Slavic languages: theses of reports*. Dnipropetrovsk, pp. 20-23).
- Дейниченко, Н. П. (1996). Славна українка. *Українське слово, с. 7*. (Deynychenko, N. P. (1996). Glorious Ukrainian woman. *Ukrainian word, p. 7*).
- Дейниченко, Н. П. (1990). Сумський бандурист Микола Мошик. *Народна творчість та етнографія, 4, 94-95*. (Deynychenko, N. P. (1990). Sumy bandurist Mykola Moshyk. *Folk creativity and ethnography, 4, 94-95*).
- Дейниченко, Н. П. (1984). Як народ утворює терміни. *Культура слова, 26, 41-44*. (Deynychenko, N. P. (1984). How people form terms. *Word culture, 26, 41-44*).

- Загнітко, А. П. (2017). *Теорія лінгвоперсоналогії*: моногр. Вінниця: Нілан-Лтд. (Zagnitko, A. P. (2017). *The theory of linguopersonology*: monogr. Vinnytsia: Nilan-Ltd.).
- Звіт ректора Сумського державного педагогічного університету імені А. С. Макаренка Юрія ЛЯННОГО за 2023 р. URL: <https://online.fliphtml5.com/sqayj/pmsd/#p=1> (Report of the rector of the Sumy State Pedagogical University named after Makarenko Yury LIANNY for 2023. URL: <https://online.fliphtml5.com/sqayj/pmsd/#p=1>).
- Іваненко, В. К., Олійник, І. С., Рожило, Л. П., Скорик, О. С. (1979). *Методика викладання української мови в середній школі*. К.: Вища школа. (Ivanenko, V. K., Oliynyk, I. S., Rozhilo, L. P., Skoryk, O. S. (1979). *Methods of teaching the Ukrainian language in secondary school*. K.: Higher school).
- Мацько, Л. І. (2009). *Українська мова в освітньому просторі: навчальний посібник для студентів-філологів освітньо-кваліфікаційного рівня «магістр»*. К.: Вид-во НТУ імені М.П. Драгоманова. (Matsko, L. I. (2009). *The Ukrainian language in the educational space: a study guide for philology students of the "master's" educational qualification level*. K.: Publishing house of NTU named after Drahomanova).
- Мацько, Л. І., Кравець, Л. В. (2007). *Культура української фахової мови*. К.: ВЦ «Академія». (Matsko, L. I., Kravets, L. V. (2007). *Culture of the Ukrainian specialized language*. K.: VC "Akademiya").
- Огієнко, І. (1994). *Наука про рідномовні обов'язки*. (Ohienko, I. (1994). *The science of native language duties*).
- Папіш, В. А. (2022). Багатоаспектне дослідження мовної особистості: актуалізація психолінгвістичних параметрів. *Slavia orientalis. Polish Academy of Sciences, LXXI, Nr 4*. Режим доступу: <https://journals.pan.pl/dlibra/publication/143222/edition/125860/content> (Papish, V. A. (2022). Multi-aspect study of linguistic personality: actualization of psycholinguistic parameters. *Slavia orientalis. Polish Academy of Sciences, LXXI, Nr 4*).
- Семенов, О. М. (2015). Наукова робота юного лінгвіста у вимірах педагогічної взаємодії: загальноосвітня школа. Мала академія наук – вищий навчальний заклад – наукова установа. *Українська мова і література в школі, 2 (120), 45–49*. (Semenog, O. M. (2015). Scientific work of a young linguist in the dimensions of pedagogical interaction: general education school. Small Academy of Sciences – higher educational institution – scientific institution. *Ukrainian language and literature at school, 2 (120), 45–49*).
- Семенов, О. М., Дейниченко, Н. П. (2014). *Історія кафедри української мови Сумського педагогічного університету імені А. С. Макаренка в іменах*. Суми: Видавництво СумДПУ імені А. С. Макаренка. (Semenog, O. M., Deynychenko, N. P. (2014). *History of the Department of the Ukrainian Language of Sumy Pedagogical University named after Makarenko in names*. Sumy: Publishing House of the Sumy DPU named after Makarenko).
- Шепітько, С. В. (2014). Науковий академічний дискурс: питання типології. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Романо-германська філологія. Методика викладання іноземних мов, 77, 76-80*. (Shepitko, S. V. (2014). Scientific academic discourse: issues of typology. *Bulletin of Kharkiv National University named after Karazin. Series: Romano-Germanic philology. Methods of teaching foreign languages, 77, 76-80*).

Шилюк, В. В. (2014). Дистинктивні ознаки академічного дискурсу: жанри та лінгвістичні особливості. *Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном*, 277–280. (Shyliuk, V. V. (2014). Distinctive features of academic discourse: genres and linguistic features. *Modernization of higher education in Ukraine and abroad*, 277–280).

SUMMARY

Semenog Olena. The figure of the linguist through the lens of scientific and academic discourse.

The article presents reflections on the ideological and linguistic characteristics of the iconic figure of the collective portrait of the Ukrainian Language and Literature Department of the Sumy State Pedagogical University, named after A.S. Makarenko, in the second half of the XX - first decade of the XXI century, Candidate of Philology, Associate Professor Nataliia Pavlivna Deinychenko in the institutional, in particular, scientific and academic discourse.

The scientific and teaching activity of the linguist, who worked at the Ukrainian Language Department for more than 40 years (1973-2015), is devoted to the formation of language stability, language sense and language taste of students and pupils, as well as to the development of language culture of teachers in the Sumy region.

The source base is the texts of various genres of Ukrainian scientific and academic discourse of teacher-researcher of linguistic (dialectological, cultural), linguo-methodological orientation, represented in written (scientific and popular articles, abstracts, dissertation abstracts, methodological instructions, manuals) and oral (scientific communication with researchers of Ukrainian dialectology, lectures for students, speeches to students of the Sumy Branch of the Academy of Sciences of Ukraine, teachers of the Sumy Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education, the All-Ukrainian Society "Prosvita" named after Taras Shevchenko) forms, researched by means of general and specific scientific methods: analysis of scientific sources, descriptive generalisation (for general characteristics of the features of scientific and academic discourse), systematisation; biographical method - to clarify the facts of life and creative achievements, portrait method - to highlight the ideological and linguistic features of the linguistic personality of N. Deinychenko. The characteristics of scientific and academic discourse as an institutional form of communication, the functional basis of linguistic personality based on both scientific and linguistic, teaching and educational activities of the linguist are specified.

The author emphasises the multidimensionality of the personality with a fine sense, understanding of the Ukrainian word, its origins, educational influence on the personality of young people and mastery of the whole complex of linguistic, communicative, moral and ethical norms of research. The scientific interests of the researcher include Ukrainian dialectology, history of the Ukrainian language, language culture, Ukrainian language teaching methods.

The article pays attention to the formation of the researcher, professional on-scientific, teaching and educational activities and features of the linguistic personality: Ukraine-focused, dignity, diligence, versatile education, modesty, philosophical optimism, sense of humour, tact, professionalism, dedication, helpfulness, which corresponds to the mission of the Ukrainian-focused Department of the Pedagogical University, which is approaching its centenary.

Key words: *linguistic personology, linguistic personality, linguist, scientific and academic discourse, Nataliia Pavlivna Deinychenko, scientific activity, teaching activity, Ukrainian dialectology, teaching methods, culturally and linguistically diverse personality.*